

Сутність лідерства розкривають його численні концепції та теорії, що склалися в історії філософії та соціальної філософії. Теоретики-класики намагалися досягнути та розробити ідеальні концепції лідерства. Сучасні дослідники аналізують не ідеали лідерства, а те, яким воно є насправді.

У межах філософського пізнання феномен лідерства може розглядатися, по-перше, як різновид влади, носієм якої є одна людина або група осіб; по-друге, як соціальна позиція, пов'язана із прийняттям рішень; по-третє, як вплив на інших людей.

Ключові слова: лідерство, лідер, основні теорії лідерства, типи лідерства, соціально-філософське дослідження.

С. Н. Гейко, канд. филос. наук, доц.
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины,
ул. Героев Оборона, 15, г. Киев, 03041, Украина,

Е. Д. Лаута, канд. филос. наук, доц.
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины,
ул. Героев Оборона, 15, г. Киев, 03041, Украина

ФИЛОСОФСКИЕ КОННОТАЦИИ ФЕНОМЕНА ЛИДЕРСТВА

Статья посвящена анализу феномена лидерства в философском дискурсе. Осуществляется философская ретроспектива становления понятия "лидерство" как философского феномена и его системный анализ. Определяются философские коннотации феномена лидерства в динамике социально-политических процессов современности.

В современном обществе важную роль играет правильно сформированный имидж лидеров организаций, движений и т. д. Лидерство – универсальный по своей природе феномен общественной жизни. Он присутствует в любой сфере человеческой деятельности, для существования которой нужна стратификация: выделение руководителей и подчиненных, лидеров и последователей.

В современной науке, при наличии общности исходных позиций, лидерство характеризуется неоднозначно: как социальные отношения доминирования и подчинения в группе или организации; как особенность фигуры лидера и его влияние на других (психология); как эффективные и успешные инновации в бизнесе, доминирование по показателям деятельности предприятия (экономика); как разработка видения, принятие решений, наделение полномочиями и направление деятельности людей на достижение конкретных целей (менеджмент); как процесс взаимодействия между людьми, в ходе которого наделенные реальной властью авторитетные люди совершают легитимное влияние на общество, которое добровольно отдает им часть своих политико-властных полномочий и прав (политология).

Сущность лидерства раскрывают его многочисленные концепции и теории, сложившиеся в истории философии и социальной философии. Теоретики-классики пытались понять и разработать идеальные концепции лидерства. Современные исследователи анализируют не идеал лидерства, а то, каким оно есть на самом деле.

В рамках философского познания феномен лидерства может рассматриваться, во-первых, как разновидность власти, носителем которой выступает один человек или группа лиц; во-вторых, как социальная позиция, связанная с принятием решений; в-третьих, как влияние на других людей.

Ключевые слова: лидерство, лидер, основные теории лидерства, типы лидерства, социально-философское исследование.

УДК 930.85(477)"9/15":930-051"18"

І. Г. Адамська, канд. іст. наук, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
iryna.adamska@gmail.com

ОБРАЗ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ДОБИ НА СТОРІНКАХ "ЧТЕНИЙ В ИСТОРИЧЕСКОМ ОБЩЕСТВЕ НЕСТОРА ЛЕТОПИСЦА"

Историчне товариство Нестора Літописця у другій половині XIX – першій половині XX ст. займалось вивченням історії та культури України. Із 1888 р. почав регулярно виходити часопис товариства – "Чтения в Историческом Обществе Нестора Летописца". Мета цієї статті – виявлення проблем з історії культури X–XVI ст¹, які цікавили членів Историчного товариства Нестора Літописця та виносилися ними на сторінки часопису. Аналіз тематики праць учених, систематизація їхніх оцінок та інтерпретацій проблем культури дають змогу визначити роль, що надавалася середньовічній культурі українських земель у розвитку самобутності цієї території. Водночас акцентується саме на визначенні комплексу тем з історії культури, які стали предметом історичного, а частково і суспільно-політичного дискурсу другої половини XIX – початку XX ст. завдяки їхньому розгляду на сторінках часопису. З'ясовано, що з другої половини XIX ст. учені все частіше звертались до давніших, аніж період козаччини, тем, щоб розкрити культурну самобутність "південноруських земель", виявити місцеві традиції та визначити іноземні впливи. Для цього дослідники звертались до вивчення пам'яток писемності та творів літератури, проводили дослідження з історії релігій, виявляли та аналізували мистецькі пам'ятки періоду Середньовіччя та раннього Нового часу, вивчали міжнародні культурні зв'язки Русі.

Ключові слова: культура України, Середньовіччя, Историчне товариство Нестора Літописця, історіографія XIX ст.

Постановка проблеми. У XIX ст. популярності набуває дослідження археографічних, археологічних, архітектурних, етнографічних пам'яток. Цим почав займатися створений у 1835 р. Тимчасовий комітет для дослідження старожитностей у Києві, з 1843 р. – Тимчасова комісія для розбору давніх актів при Київському, Волинському і Подільському генерал-губернаторі. Збиранням творів мистецтва та заснуванням музею займалися члени створеного у 1897 р. Київського товариства старожитностей і мистецтв. А в 1910 р. виникло Київське товариство охорони пам'яток старовини і мистецтва, яке мало не тільки вивчати пам'ятки культури, але й організувати їх збереження, реставрацію та охорону [7; 62; 63; 66]. З другої половини XIX ст. до подібної роботи активно долучалися історичні та церковно-археологічні

товариства. Историчне товариство Нестора Літописця, створене у 1872 р., не було виключенням. Його члени також займалися пошуками та вивченням різних пам'яток культури. Результати досліджень вони публікували у спеціалізованих періодичних виданнях та у вигляді окремих праць, а з 1879 р. почали також видавати власний часопис – "Чтения в Историческом Обществе Нестора Летописца" (далі – "Чтения...").¹

Аналіз досліджень і публікацій. Загальну інформацію про створення та діяльність Историчного товариства

¹ До уваги бралися праці, присвячені X–XVI ст. Верхня межа виходить за межі Середньовіччя, але водночас охоплює лише невелику частину ранньомодерного періоду, у зв'язку з чим у назві другий етап не відображено.

тва Нестора-літописця подали вже його сучасники. Так, В. С. Іконніков включив коротку інформацію про товариство до своєї праці "Досвід російської історіографії" [20, с. 304–305]. Очоливши товариство у 1899 р., М. П. Дашкевич опублікував велику та ґрунтовну характеристику його діяльності за попередні 25 років [10]. Особливу увагу привертає також стаття Л. І. Нестроєва, опублікована у виданні Історичного товариства при Імператорському Санкт-Петербурзькому університеті [48, с. 124]. Дослідник детально проаналізував діяльність товариства, зробивши між іншим підрахунки виступів у період від заснування до 1890 р. та розподіливши їх за тематикою. Зокрема, ним відзначалось, що історії "Малоросії та півдня Росії" присвячено 39 % всіх виступів (167 повідомлень), з них 37 стосувалися періоду до XVI ст. Варто зауважити, що до 1888 р. через фінансові труднощі товариство не видавало наступні книги свого друкованого органу. Виступи публікувалися як окремі праці або в періодичних виданнях інших установ. До того ж навіть після відновлення "Чтений..." не всі доповіді публікувалися повністю.

У радянський період товариство продовжувало функціонувати до 1931 р. До того ж часу його історію вивчали. Стаття Г. П. Житецького про організацію та діяльність Історичного товариства Нестора Літописця, опублікована у 1929 р., стосувалася ще діючої організації [16]. Подальші наукові розробки здійснювалися в еміграції. Опублікувавши в "Українському історичному" у 1975–76 рр. розгорнуті матеріали свого дослідження, С. П. Наріжний продовжив традицію детального опису процесу створення та діяльності історичного товариства [45].

Натомість починаючи з кінця 1980-х рр., коли вивчення даної тематики знову активізувалось в Україні, роботи мали й більш проблемний характер. Захищено було декілька дисертацій, безпосередньо присвячених діяльності товариства, зокрема М. П. Колесником [23], Л. В. Губицьким [8], Л. Б. Кругловою [26]. Ці дослідники, а також Н. Г. Ковпаненко, С. П. Стельмах, О. З. Медалієва, Л. Д. Федорова та інші проаналізували вклад товариства у розвиток археографії, джерелознавства, пам'яткоохоронної діяльності, історичної науки в цілому, його роль в українському національному відродженні [22; 24; 25; 44; 58; 61]. Добре вивченими є біографії окремих діячів українського національного відродження, істориків цієї доби та їхні праці. При цьому вчені опрацювали та проаналізували й дослідження членів товариства. Найбільше уваги звертали на роботи, присвячені XVII–XIX ст., особливо які стосувалися козаччини, а також різних аспектів історії Московської держави та Російської імперії. В той час як повідомлення, присвячені періоду Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Великого князівства Литовського та Королівства Польського, більше цікавили в контексті вивчення пам'яткоохоронної діяльності товариства. Матеріали, опубліковані на сторінках "Чтений..." у 1879–1914 рр., дають можливість проаналізувати тематику та систематизувати дослідження вчених щодо розвитку культури українських земель середньовічної доби, з'ясувати, яким темам приділялось найбільше уваги в київському науковому осередку, а отже, що актуалізувалось та виносилося вже не тільки для наукового обговорення, але й ставало частиною публічних дискусій.

Мета статті. Саме в XIX ст. історію культури та окремих її елементів – мови, релігії, а також мистецтва – вже сприймають не просто як даність, але часом і як елемент політики пам'яті. При цьому діячі українського національного руху, в умовах неможливості боротьби за незалежність, зазвичай розглядали боротьбу за культурну автономію як головний фронт. Культурну са-

мобутність українських земель зрозуміло що обґрунтували з використанням історичного матеріалу. У другій половині XIX – на початку XX ст. зацікавленість істориків та дослідників культури все частіше йде глибше у віки, аніж період козаччини (хоча цій добі й надалі приділяли значну увагу). Метою даної статті є виявлення проблем з історії культури X–XVI ст., які цікавили членів Історичного товариства Нестора-літописця і виносилися ними на сторінки часопису. Аналіз тематики праць вчених, систематизація їхніх оцінок та інтерпретацій проблем культури дасть змогу визначити роль, що надавалась середньовічній культурі українських земель у розвитку самобутності даної території. При цьому акцент робитиметься саме на визначенні комплексу тем з історії культури, які стали предметом історичного, а частково і суспільно-політичного дискурсу другої половини XIX – початку XX ст., та на формуванні дослідниками образу культури України середньовічної доби на сторінках часопису.

Виклад основного матеріалу дослідження. "Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца" друкувалися починаючи з 1888 р. щорічно. Наклад становив від 200 до 600 екземплярів. Основним місцем розповсюдження видання був Київ, хоча згодом придбати часопис можна було і в Санкт-Петербурзі. Перша книга, видана у 1879 р., ще не мала чіткого поділу. В ній фактично коротко віддзеркалювалася наукова діяльність товариства за 1873–1877 рр. Натомість другу і подальші книги ділили на відділи: у першому розміщували інформацію про товариство, про проведені засідання та у скороченому вигляді публікували виголошені доповіді; у другому відділі друкували повні тексти відібраних повідомлень та проведених членами товариства студій; у наступних відділах (кількість могла бути різною) і додатках публікували тексти джерел, інформацію про проведені польові дослідження, а також аналіз представлених матеріалів і бібліографії. Із загальної кількості представлених у "Чтениях..." матеріалів близько 20 % було присвячено вивченню становища та розвитку українських земель у X–XVI ст.¹. Низка цих матеріалів стосувалась проблем культури.

Враховуючи підвищений інтерес дослідників до джерелознавчих студій, характерний для тогочасного позитивістського підходу, активно опрацьовувалися пам'ятки писемності з метою вивчення розвитку мови. Дослідження мовної ситуації на українських землях взагалі було актуальною і важливою проблемою тоді, тож зрозуміло, що цікавило воно і членів товариства [21]. Виявлені мовні особливості окремих регіонів Давньої Русі були важливими при формуванні образу культури й історії українських земель та створювали нові аргументи для ведення суспільно-політичних дискусій.

Загальний огляд рукописів XI–XVII ст. здійснив Петро Володимирович Владимиров [4], зазначивши особливості мови та правопису кожного з них, історико-літературну цінність творів, надавши інформацію про розповсюдженість книжності. У пам'ятках писемності XI–XIV ст. південно-західної Русі автор вирізняв київські, галицько-волинські та західноруські особливості, а в текстах XV–XVI ст. – західноруські та південноруські.

Дослідники вивчали й окремі пам'ятки писемності. Мовний аналіз двох Євангелій другої половини XIII ст. з південної Галичини та Молдавії чи Буковини здійснив Олексій Іванович Соболевський [55], зазначаючи, що перше написано церковнослов'янською мовою руського ізводу, а друге – середньоболгарського. При дослідженні мовних особливостей творів XVI–XVII ст., напи-

¹ Підраховано автором за "Чтениями..." (1879–1914).

саних на західноруському наріччі або перекладених на нього, він відзначав наявність в текстах полонізмів, малорусизмів або церковнослов'янїзмів [56].

Вивчення мови мало й ще одну мету – підтвердження чи спростування теорій про походження населення тих чи інших територій, князівських родів, назв. Підіймалися теми складу населення Київщини у XIV–XVI ст. та приналежності населення і князів Болохова. Зазначені проблеми викликали гостру дискусію, що відобразилась на сторінках "Чтений...". Порівнюючи мову мешканців Галицько-Волинської землі та Київського регіону в XIV–XV ст., Олексій Іванович Соболевський стверджував, що у Києві в цей час і раніше було поширене великоруське наріччя [57]. На думку вченого, тільки в XV ст. на Київщині з'явилось населення, яке прийшло з Поділля, Волині та Галичини і говорило малоруським наріччям. Таке твердження вченого піддали критиці інші члени товариства. Про необхідність залучення ширшої джерельної бази для аналізу ситуації говорили Степан Тимофійович Голубев та Федір Герасимович Міщенко, а Володимир Павлович Науменко до цього додавав потребу розробки методу вивчення письмових джерел. Різницю між галицьким та волинським наріччям і тим, що поширено було на Київщині в XV ст., вбачав Павло Гнатович Житецький. Проте дослідник підкреслював панування і у Галичі, і в Києві до XII ст. малоруського наріччя. Відсутність історичного підґрунтя теорії колонізації Києва та околиць зазначали Володимир Боніфатійович Антонович [1] та Микола Павлович Дашкевич [11]. Останній також проаналізував письмові джерела, на які спирався Соболевський, та стверджував, що вони говорили скоріше проти концепції вченого. Натомість Іван Андрійович Линниченко, досліджуючи постать Юрія II та його прихід до влади, зазначав, що вже у першій чверті XIV ст. слово Малоросія почало використовуватися щодо Галіції [38].

Одним з найбільш проблемних питань історії, яке підіймалося на сторінках "Чтений...", було походження назви "Русь" [19; 27; 52]. Найпопулярнішою була скандинавська теорія. Проте члени товариства наводили докази на користь концепції її грецької та слов'янської генези, відкидаючи при цьому германську. Дискусійним залишалось й походження імені Олег [52], якому, на відміну від інших імен перших руських князів – скандинавських, приписували слов'янські корені.

Існувало кілька теорій і щодо походження населення Болоховської землі. Основні з них проаналізував Микола Павлович Дашкевич [12; 15]. Теорію Антонія Степановича Петрушевича та його прихильників про румунське походження мешканців цієї території він відкидав. Критикував вчений і теорію Миколи Михайловича Карамзіна, розроблену в подальшому Рафаїлом Володимировичем Зотовим і Матвієм Кузьмичем Любавським, про спорідненість болоховських князів з князями чернігівськими. Натомість, на думку Дашкевича, досить вірогідним було існування туземних князів. Він також зазначав можливість їх виборності. Про ймовірність тюркського походження говорив Никандр Васильович Молчановський, але Дашкевич, підтриманий Антоновичем, із нею не погоджувався.

Окрім дослідження мови різних територій України в середньовіччю та на початку ранньомодерної доби, висунення відповідно до отриманих результатів концепцій походження населення і влади вчені займалися вивченням давніх літературних творів як пам'яток культури. Особливу увагу приділяли "Слову о полку Ігоревім", зокрема його походженню, можливим іноземним впливам, значенню [2; 14; 41; 46]. Ще один твір – "Служба святим мученикам Борису і Глібу", який відносився до

давньоліричної поезії, проаналізував Петро Васильович Голубовський та дійшов висновку, що місцем його складання був Вишгород або Київ [6]. Витоки особливої літературної форми південноруських земель дослідники вбачали у народній творчості. Вивчаючи її, члени товариства визначали походження билин, аналізували їх зміст [39; 9]. На одне із засідань було навіть запрошено відомого оповідача – Трофима Рябініна.

Вивчалася також середньовічна історична література, зокрема літописи та їхні складові – сказання і повісті, які зображували історію руського народу [65]. При цьому підкреслювалася первинність сказань у порівнянні зі зводами літописів, говорилося про різницю стилю творів з різних регіонів. Історією інших народів, як відзначав Володимир Павлович Науменко, почали займатися пізніше. Дослідник вказував на можливість складення в XVI ст. хронографу південноруського ізводу [47]. Зіставлялися також твори візантійських і руських авторів. Так, Пилип Олексійович Терновський порівнював "Хроніку" Георгія Амартола з "Повістю минулих літ" Нестора, відзначаючи, зокрема, різне їх ставлення до книжкової вченості. Якщо Нестор позитивно говорив про науку, то Амартол вказував на шкоду, яка проявляється в ересях та лженауці [60].

Стародавні рукописи досліджувалися не тільки як пам'ятки писемності, але й як витвори мистецтва. Художнє оформлення "Ізборника" Святослава та Київського псалтиря XI ст. проаналізував Григорій Григорович Павлуцький [50], звертаючи увагу на зображення триголових храмів. Дослідження творів літератури (починаючи з мовного аналізу та закінчуючи художнім оформленням), що походили з українських земель, обговорення зазначених тем на засіданнях товариства і подальша публікація у збірці праць – все це дало змогу в подальшому аргументовано говорити про витоки та перші етапи формування української культури.

Релігію, ще один важливий елемент культури, також активно досліджували члени товариства, а результати висвітлювали на сторінках "Чтений...". Сприяло цьому як велике значення релігії у державному житті та повсякденні населення Російської імперії, так і важлива дата – 900-та річниця хрещення Русі. Її відсвяткували у 1888 р. Члени товариства, досліджуючи церковну проблематику, перш за все звертали свою увагу на хрещення Володимира та Русі в цілому, на перебування в Києві митрополита Михаїла, але також на розповсюдження інших релігійних течій на Русі.

Найбільше уваги, звичайно, приділили першій проблемі. У випущеній в 1888 р. книзі "Чтений..." весь другий розділ був присвячений хрещенню та подіям навколо нього [3; 54; 64]. Враховуючи актуальність теми та задля ширшого розповсюдження, цю частину часопису опублікували також окремо у вигляді брошури. Ювілейні статті підготували Олексій Іванович Соболевський, Михайло Миколайович Бережков та Федір Якович Фортинський. Вони проаналізували інформацію стосовно життя та діяльності Володимира, опублікували пам'ятки давньоруської літератури, йому присвячені, та свої коментарі до документів, але найбільші дискусії розгорілися навколо питання року хрещення як самого Володимира, так і Русі. Не погоджувався із Соболевським Володимир Зенонович Завітневич [17; 53], який відносив хрещення Володимира до 987 р. Дискусія вчених, враховуючи святкування, була настільки важливою, що вони продовжили її на сторінках журналу Міністерства народної освіти.

Ще одне дискусійне питання, пов'язане з розвитком християнської церкви за володарювання Володимира, яке зацікавило дослідників, – це гіпотеза про перебу-

вання у Києві в ті часи митрополита Михаїла, мощі якого зберігалися у Києво-Печерській лаврі. Проте вчені Олексій Степанович Павлов та Петро Гаврилович Лебединцев проаналізували існуючі матеріали та зійшлися на думці про неможливість такого, а першим митрополитом вони визнали Леона [30; 32; 49].

Окрім розповсюдження греко-християнської віри на Русі, дослідників цікавило й поширення римської церкви. Один з найвідоміших спеціалістів з церковної історії, професор Київської духовної академії Олександр Дмитрович Воронов розкривав в своєму дослідженні діяльність латинських проповідників на території Русі в X–XI ст. [5]. На думку автора, саме через відсутність їх значного впливу на цій території не було і гострої боротьби між православ'ям і католицизмом. Проте прихильники останнього навіть мали свої храми. Про наявність дерев'яного католицького храму в Києві ще до 1240 р. говорив Андрій Володимирович Стороженко. Він же проаналізував відкриття та функціонування латинських храмів у Києві в XIII–XIX ст. [59], особливу увагу приділяючи найбільш дискусійному – ранньому – періоду.

В окрему проблему виділяли "іудейську пропаганду" в X–XII ст. [43]. Аналізуючи діяльність юдеїв та їхні взаємини з Володимиром, Іван Гнатович Малишевський зазначав відсутність впливу цього віровчення на князя. Певний інтерес же Володимира до нього автор пояснював лише метою припинити розповсюдження як цієї, так і інших небажаних релігійних течій у Києві.

Ширення протестантизму, а саме соцініанства, в XVI та XVII ст. територією Русі дослідив Орест Іванович Левицький [35]. Як відзначав вчений, завдяки практичній діяльності соцініан, спрямованій не тільки на проповідання, але й на розповсюдження освіти, вони мали значний вплив у південній та західній Русі. Перекладений ними Новий Заповіт був популярним серед населення. Рационалістичне протестантське вчення добре закріпилося на цій території аж до XVII ст. Прихильниками соцініан стають представники відомих шляхетських родів, як, наприклад, Юрій Немирич на Київщині. А на Волині, на думку вченого, соцініанство "загрожувало" навіть православ'ю.

Як бачимо, річниця хрещення Русі та прийняття християнства східного зразка простимулювала проведення досліджень й з історії інших релігійних течій України, зокрема римо-католицької церкви, протестантизму, юдаїзму. Опубліковані в рік святкування 900-річного ювілею, вони мали підкреслювати значення східного християнства для розвитку цих територій, але фактично привертати увагу до релігійної та культурної різноманітності українських земель. Зібрані на сторінках одного часопису повідомлення давали змогу читачеві ознайомитися як із ширенням християнства східного обряду на українських землях, так і з історією інших релігійних течій та їхнім впливом на культурний розвиток зазначених територій.

Досліджуючи пам'ятки культури, члени товариства велику увагу приділяли виявленню, а потім і охороні археологічних пам'яток, творів образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва. У 1898 р. на сторінках "Чтений..." опублікували розроблену членами товариства "Програму для збирання відомостей про старожитності" [61]. Нею передбачався збір даних про первісні, історичні та церковні старожитності, зокрема різноманітні споруди (як світські, так і сакральні), урочища, рештки укріплень, скульптури та різьблення, твори монументального і станкового живопису, декоративно-прикладного мистецтва, старовинні музичні інструменти, монети, книги, карти, речі домашнього вжитку тощо. Але й до моменту розробки правил збору та опису чле-

ни товариства займалися пошуковими роботами. Про старожитності середньовічного та початку ранньомодерного часу було відомо не так багато, як про ті, що походили з XVII–XVIII ст. Та й збереглися вони на той момент не найкраще, а отже, в основному займалися їх виявленням, досліджувалися скоріше їх рештки чи основи перероблених в пізніші часи творів.

Враховуючи підвищений інтерес до церковної історії та відносно непогану збереженість сакральних пам'яток, члени товариства значну увагу приділяли виявленню та дослідженню окремих православних святинь X–XVI ст., намагалися з'ясувати по рештках особливості будівництва та оздоблення церков.

Петро Олександрович Лашкарев на засіданні товариства у березні 1873 р. зазначав, що пам'ятки "київської давнини" нечисленні, часто перебудовані чи зруйновані, проте мають надзвичайно велике значення, а тому потребують детального вивчення [28]. Він дослідив Предтечинську церкву, прибудовану на той момент до центральної лаврської церкви. Дослідник відзначив мініатюрність та незвичайність споруди, не дивлячись на її суворо візантійський план – була квадратною, чотиристоронньою і мала три апсиди на схід. Лашкарев дослідив кладку зовнішньої стіни і дійшов висновку, що вона збереглась з давніх часів, не дивлячись на пізніші перебудови і добудови навколо.

Доводив Лашкарев і стародавність Троїцько-Кирилівської церкви Києва. Будівництво її дослідник приписував князю Всеволоду Ольговичу, що князував у Києві в 1138–1146 рр. Вчений детально аналізував всі архітектурні деталі споруди, виділяючи стародавні та пізніше добудовані. Проте, на його думку, план, пілястри, кладка, фрески та написи, які вціліли, свідчили про її приналежність до XII ст. При цьому фрески вже на той момент були забілені та потребували реставрації.

Про деякі споруди було відомо значно менше. Проте, використовуючи навіть уривчасті відомості, вченим вдавалось відновити інформацію про будівлі, їх розташування та планування. Так, Петро Гаврилович Лебединцев намагався визначити місце розташування Дмитрівського монастиря в Києві та простежити його розвиток [29]. Він представив відомі з літописів історичні факти про заснування Дмитрівської церкви, яку в XII ст. перейменовували на церкву Св. Петра. Дослідник доводив, зіставляючи археологічні матеріали, дані про планування давнього Києва та письмові джерела, що Дмитрівський монастир розташовувався не на Клові, а на Михайлівській горі.

Подібні дослідження здійснював Іван Гнатович Малишевський. Він вивчав церкву та ікону святої Богородиці під назвою "Пирогощі" [42]. Аналізуючи літописні свідчення та дані зі "Слова о полку Ігоревім", вчений приходив до висновків, що церква була кам'яна, велика за розміром (адже зводилась близько чотирьох років, що збігається з термінами будівництва інших великих церков Русі) і створена для торговельного і ремісничого населення Києва (звідси й розташування на Подолі біля торговища).

Досліджувались не тільки архітектурні особливості, але й внутрішнє оздоблення споруд та святині. При вивченні ікони Богородиці Пирогощі Малишевський зазначав, що вона була привезена разом із Вишгородською іконою з Цареграду та являла собою також копію важливої цареградської ікони, хоча й не такої видатної, як Одігітрія. Досліджував він і генезис назви ікони й церкви, подальшу їх долю. Лебединцев також вивчав походження іконостасів на прикладі Софійського храму Києва [31]. Він схилився до думки, що сюжети на іконостасах виводилися від запрестольних зображень. Підтвердженням

цього слугували алтарні зображення Софійського собору, сюжети яких були ідентичними з тими, які розміщували на іконостасах пізніше. Вчений доводив, що до XVI ст. існували лише вітарні перегородки, про що свідчили письмові дані та знайдені рештки, які потім еволюціювали в іконостас. Лашкарев же зауважив, що можливим є походження самого іконостасу, а не тільки зображень, від запрестольної перегородки.

Здійснювалися дослідження й поза межами Києва. Об'їзд Поділля з метою виявлення старожитностей у 1901 р. здійснив Юхим Йосипович Сіцінський [51]. Проте більшість знайдених і задокументованих ним старожитностей відносилась до XVII–XVIII ст. Виключенням був скальний монастир та печерний храм біля с. Бакота Ушицького повіту, який ще в 1891–1892 рр. досліджував Володимир Боніфатійович Антонович та виявив там, окрім залишків споруд, фрески та деякі предмети церковного вжитку.

Залишків світських будівель пізньосередньовічної та ранньомодерної доби було ще менше. Вчені збирали дані про місце їх розташування, план (в разі повної руйнації) та архітектурні особливості. До цієї категорії в основному належали замки. Кілька місцевостей, де були замки в XVI ст., – у Барі, Жванцю, Паневцях, Сатанові, Ярмолинцях, – також описував після своєї подорожі в 1901 р. Сіцінський. Часто це були лише земляні насипи, іноді ще й руїни стін і башт, які свідчили про місце розташування і план замку. Так, дослідник встановив, що у Барі споруда мала форму квадрата з п'ятикутними та чотирикутними виступами на кутах і трикутним – на стороні, що виходила до річки, у Жванцю – форму п'ятикутника зі стороною, що дорівнювала приблизно 85 метрам, у Паневцях – прямокутника, у Сатанові – неправильного п'ятикутника, у Ярмолинцях – рівнобедреного трикутника.

Розкопками на місці літописного Городця (Вигурівщина, тепер в межах Києва), а в подальшому, з XV ст., – замку князя Семена Олельковича, займався Володимир Зенович Завитневич. Дослідник встановив місцезнаходження окопу та з'ясував форму городища – правильне півколо [18].

Луцький замок XIV ст. досліджував Орест Іванович Левицький. При цьому, вивчаючи старожитності, він зазначав, що більшість пам'яток давньоруського часу, що були на цій території, не збереглася. Вчений зібрав інформацію про такі давні православні пам'ятки, як Дмитрівська (з XII ст.) та Іоанно-Богословська (з XIV ст.) церкви. На кінець XIX ст. вони були повністю розібрані. З досліджень Левицького відомо, що Дмитрівська церква, заснована князем Мстиславом Володимировичем Мономахом, існувала ще до середини XIX ст. в майже первісному вигляді, "утримуючи на своїх стінах давні фрески та орнаменти" [34]. Кам'яний кафедральний храм св. Іоанна Богослова розташовувався, за його дослідженнями, на невеликій площі всередині замку. Перші згадки про святиню відносилися до XIII ст., але більшість відомостей походила вже з XVI ст., коли собор був досить багатим, але при цьому залишався невеликим, однокупольним [33]. В напівзруйнованому стані знаходилися замкові споруди литовської і польської доби, зокрема укріплення: стіни головного замку, які в плані давали неправильне коло, з тричотириповерхові башти та стіни околного замку, що утворювали простір у формі видовженого полукола. Мало історичних даних було про луцьку синагогу. За переказами, її заснували в XV ст. в межах околного замку. Недалеко від неї розташовувалися фундаменти можливого "палацу" Вітовта та прибудованого пізніше доміканського костюлу.

Пам'ятки архітектури та образотворчого мистецтва, віднайдені та досліджені членами товариства, важливі не тільки в контексті розвитку пам'яткоохоронної діяльності. Виявлення і систематизація археологічних матеріалів з території України, опис пам'яток та подальше обговорення і публікація інформації про проведені дослідження ставали, як і вивчення вищезазначених тем, важливим кроком до утвердження думки про особливість культурного розвитку українських земель вже з епохи Середньовіччя. Здійснені вченими дослідження давали змогу простежити розвиток мистецтва на території України, виявити іноземні впливи та регіональні особливості архітектури та живопису, визначити рівень культурного розвитку Русі та порівняти його з іншими країнами Європи. Важливими в цьому контексті є також дослідження вчених, що стосувалися міжнародних культурних зв'язків Русі.

У товаристві виникали дискусії з приводу характеру культурних взаємин з іншими країнами і територіями, що відобразилось на сторінках "Чтений...". Культурні зв'язки простежували дослідники в контексті вивчення шлюбних союзів руських княжих родів. Відносини з іноземними родами, які було встановлено впродовж X–XIII століть, досліджував Іван Гнатович Малишевський [40]. Дослідник зазначав, що вони свідчили про ставлення Русі до інших країн та народів, при цьому не тільки політичне, але й "віросповідне та культурне". Малишевський виділив шість груп впливових іноземних родів, з якими заключалися союзи: скандинавські, грецькі, слов'янські (польські та чеські), західноєвропейські (німецькі та французькі), половецькі та кавказькі. Як зазначав вчений, на початку переважали саме зв'язки з північноскандинавськими родами, що свідчило, на його думку, про скандинавське походження руських князів та їх тісний культурний зв'язок.

Враховуючи актуальність дослідження історії церкви в той період, релігійне питання розглядали й у міжнародному контексті. Зокрема, у травні 1882 р. Микола Павлович Дашкевич доповів про зв'язки Данила Галицького з Римом [13]. Вчений спростовував думку, що Данило Романович Галицький почав першим шукати і налагоджувати зв'язки з апостольською столицею. На цьому базувалась аргументація тих, хто вважав, що саме при Данилі Галицькому відбулася перша "південно-руська унія". Дашкевич заперечував подібні твердження, говорив про ініціативу Риму, а позицію Данила Галицького оцінював як тактовну й обережну. З доповненнями виступили інші члени товариства, зокрема Петро Васильович Голубовський, Іван Гнатович Малишевський та Іван Андрійович Линниченко.

У цілому Линниченко, готуючи монографію "Взаємні відносини Русі та Польщі", приділяв увагу й питанню русько-польських культурних відносин. Окремі матеріали були опубліковані в "Чтениях..." [36]. Він дослідив відомі за літописами польсько-руські шлюбні союзи. Линниченко пояснив, які історичні події їх спонукали, та проаналізував значення таких зв'язків. При цьому дослідник зазначав, що ініціатива заключення союзів йшла найчастіше з Польщі, а пов'язувалися, як правило, з найсильнішими княжими гілками. Проте політичне значення такі союзи мали менше, ніж на заході Європи. Щодо культурного взаємовпливу, то перш за все розглядалось питання віросповідання. Линниченко вказував на те, що зміна релігії не була обов'язковою умовою шлюбу з західними християнами в перші часи удільно-вічового періоду. Узагальнюючи дані про економічні та культурні взаємини Русі та Польщі, Линниченко прийшов до висновку, що "Русь не тільки не піддавалась культурному впливу Польщі, як країна порівняно

більш культурна, але й сама впливала на Польщу в торгівлі, промисловості, архітектурі, живописі та карбуванні монет, будучи посередником між нею та Візантією" [37]. Не всі присутні погодились з аргументацією вченого. Зауваження до його повідомлення висловили Володимир Боніфатійович Антонович, Микола Павлович Дашкевич, Феофан Гаврилович Лебединцев. Не дивлячись на суперечність теорії, сам факт її появи заслуговує на увагу, адже вона є спробою показати та довести значущість культури Русі в міжнародному контексті. Щоправда, не можна забувати, що в інтерпретаціях Линниченка українська культура розвивалася у єдності з російською, хоча він і визнавав існування місцевих культурних традицій.

Ознайомлення читачів із різними теоріями щодо культурних взаємин Русі із сусідніми державами та народами, які виникали в науковому середовищі, було важливим для подальшого утвердження ідеї самобутності та давньої історії культури українських земель. Проаналізувавши міжнародні культурні зв'язки, вчені найчастіше сходились на думці про високий рівень культурного розвитку Русі і намагались це підкреслювати всіма новими аргументами.

Висновок. Дослідженням історії культури X–XVI ст. займалась низка членів Історичного товариства Нестора-літописця. У другій половині XIX ст. вчені все частіше звертались до давніших, аніж період козаччини, тем, щоб розкрити культурну самобутність "південноруських земель". Деякі ж шукали аргументи, щоб показати зв'язок цих територій з Московською державою. Для цього аналізували тексти стародавніх пам'яток писемності і намагались використати отримані дані з розвитку мови задля підтвердження "великоруських" культурних впливів. Проте більшість дослідників, які брали участь у засіданнях товариства, не погоджувались з такою теорією і все ж захищали самобутність культури. Аналіз текстів літературних пам'яток, походження окремих слів, князівських імен, мови населення приводив вчених до висновків про значні місцеві традиції, які ставали основою, та різноманітні іноземні впливи, як, наприклад, скандинавські, тюркські, польські. Запозичення, що були виявлені, інтерпретувалися як формування багатоманітності мови і культури. Важливою в цьому контексті була ще одна проблема – релігійна ситуація. Дослідження з історії релігії актуалізувалися через 900-ту річницю хрещення Русі. І хоча вчені у більшості розкривали на сторінках "Чтений..." саме різні аспекти прийняття християнства східного зразка та його розвитку на цій території, проте увагу звернули й на інші релігійні течії. Цікавили дослідників теми, пов'язані з розвитком римо-католицької церкви та юдаїзму на Русі, з появою та ширенням протестантизму в формі соцініанства, що також свідчило про різноманітність культури. Важливою сферою діяльності товариства було збирання відомостей про мистецькі пам'ятки та розробка процедури їх відновлення і збереження. Дослідники підкреслювали значущість виявлення та аналізу пам'яток періоду Середньовіччя, адже вони збереглися найгірше. Перш за все звертали увагу на сакральне будівництво та ікони, що уціліло краще. Наступна група пам'яток – це світське будівництво, зокрема замки та укріплення. Досліджуючи зазначене, вчені виявляли самобутні елементи мистецького розвитку та можливі іноземні впливи. Доповнювало і розширювало цю тему вивчення міжнародних культурних зв'язків Русі. При цьому особливу увагу звертали на шлюбні союзи, зв'язок економічних і культурних взаємодій, релігійний чинник міждержавних відносин. Дослідники відзначали високий рівень розвитку середньовічної культури українських

земель і намагались це доводити різноманітними аргументами. Всі перелічені проблеми історії культури та дискусії науковців навколо них ставали доступними зацікавленій публіці завдяки їх публікації на сторінках "Чтений...". Існування часопису сприяло ширенню відомостей про регіональні особливості культури українських земель, про етапи формування її самобутніх рис.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович В. Б. Несколько данных о населении Киевской земли в XVI в. / В. Б. Антонович // Чтения в Историческом Обществе Нестора-летописца (далее – ЧИОНЛ). – 1888. – Кн. 2. – С. 225–227.
2. Багалий Д. И. "Слово о полку Игореве", как литературный памятник Северной земли / Д. И. Багалий // ЧИОНЛ. – 1888. – Кн. 2. – С. 160–162.
3. Бережков М. Н. Святой Владимир – строитель городов / М. Н. Бережков // ЧИОНЛ. – 1888. – Кн. 2. – С. 69–91.
4. Владимиров П. В. Обзор южно-русских и западно-русских памятников письменности от XI до XVII ст. / П. В. Владимиров // ЧИОНЛ. – 1890. – Кн. 4. – С. 101–103.
5. Воронов А. Д. О латинских проповедниках на Руси Киевской в X и XI веках / А. Д. Воронов // ЧИОНЛ. – 1879. – Кн. 1. – С. 1–21.
6. Голубовский П. В. Служба свв. мученикам Борису и Глебу в Иваницкой минее 1547–1579 гг. / П. В. Голубовский // ЧИОНЛ. – 1900. – Кн. 14. – С. 125–164.
7. Григор'єва Т. Ф. Комітет із дослідження старожитності у Києві [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України, Т. 4: Ка-Ком. – К.: Наук. думка, 2007. – 528 с. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Komitet_starozhynosti
8. Губицький Л. В. Дослідження історії Росії в Історичному товаристві Нестора-літописця (1872–1931 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / Л. В. Губицький. – К., 2003. – 20 с.
9. Дашкевич Н. П. Былины об Алеше Поповиче и о том, как перевелись богатыри на святой Руси / Н. П. Дашкевич // ЧИОНЛ. – 1889. – Кн. 3. – С. 1–62.
10. Дашкевич Н. П. Историческая записка о возникновении и деятельности Исторического общества Нестора-летописца по январю 1898 г. / Н. П. Дашкевич // ЧИОНЛ. – 1899. – Кн. 13. – С. 17–98.
11. Дашкевич Н. П. Несколько данных из истории Киева, Киевской земли и Киевских исторических памятников в XIV–XV вв. / Н. П. Дашкевич // ЧИОНЛ. – 1888. – Кн. 2. – С. 223–225.
12. Дашкевич Н. П. Новейшие домыслы о Болохове и Болоховцах / Н. П. Дашкевич // ЧИОНЛ. – 1888. – Кн. 2. – С. 238.
13. Дашкевич Н. П. О начале сношений Даниила Галицкого с Римом / Н. П. Дашкевич // ЧИОНЛ. – 1888. – Кн. 2. – С. 180.
14. Дашкевич Н. П. Опыт указания параллелей к "Плачу Ярославы" / Н. П. Дашкевич // ЧИОНЛ. – 1907. – Кн. 20. – С. 50–52.
15. Дашкевич Н. П. Последние мнения о происхождении населения и князей Болоховской земли / Н. П. Дашкевич // ЧИОНЛ. – 1899. – Кн. 3. – С. 146.
16. Житецкий И. Заходи коло організації історичного товариства в Києві / І. Житецький // Україна. – 1929. – Січень-лютий (32). – С. 23–30.
17. Завитневич В. З. Возражение на сообщение А. И. Соболевского / В. З. Завитневич // ЧИОНЛ. – 1889. – Кн. 3. – С. 5–9.
18. Завитневич В. З. Замок князя Семена Опельковича и летописный Городец под Киевом // ЧИОНЛ. – К., 1891. – Кн. 5. – С. 134–141.
19. Завитневич В. З. К вопросу об имени "Русь" / В. С. Завитневич // ЧИОНЛ. – 1892. – Кн. 6. – С. 18–21.
20. Иконников В. С. Опыт русской историографии / В. С. Иконников. – Киев, 1892. – Т. 1. – Кн. 2. – 976 с.
21. Казьмирчук Г. Д. Дослідження мовної ситуації в Україні членами Історичного товариства Нестора-літописця на межі XIX–XX ст. / Г. Д. Казьмирчук, Л. В. Губицький // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Історія. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2001. – Вип. 54. – С. 18–23.
22. Ковпаненко Н. Дослідження національної архітектурно-мистецької спадщини у діяльності Історичного товариства Нестора-літописця (1900-ті роки) / Н. Ковпаненко // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – Вип. 19. – С. 257–271.
23. Колесник М. П. Историческое общество Нестора-летописца. 1872–1931. (Историографический очерк) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / М. П. Колесник. – К., 1990. – 17 с.
24. Колесник М. П. Історичне товариство Нестора-літописця та його вклад у розвиток історичної науки в Україні / М. П. Колесник // УІЖ. – 1995. – № 5. – С. 28–37.
25. Круглова Л. Б. Оповідні джерела релігійного змісту на сторінках наукового часопису Історичного товариства Нестора-літописця [Електронний ресурс] / Л. Б. Круглова // Етнічна історія народів Європи. – 2011. – Вип. 34. – С. 128–138. Режим доступу: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2011/34/articles/18.pdf>
26. Круглова Л. Б. Публікація джерел з історії України на сторінках наукового часопису "Чтения в историческом обществе Нестора-летописца" (1879–1914 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / Л. Б. Круглова. – К., 2009. – 16 с.
27. Кулаковский Ю. А. Новая теория происхождения "Руси" / Ю. А. Кулаковский // ЧИОНЛ. – 1906. – Кн. 19. – С. 68–69.

28. Лашкарев П. А. О древних киевских постройках / П. А. Лашкарев // ЧИОНЛ. – 1879. – Кн. 1. – С. 266–267.

29. Лебединцев П. Г. Дмитриевский монастырь, устроенный в Киеве вел. кн. Изяславом Ярославичем, его судьба и местность / П. Г. Лебединцев // ЧИОНЛ. – 1879. – Кн. 1. – С. 28–36.

30. Лебединцев П. Г. К вопросу о киевском митрополите XII в. Михале / П. Г. Лебединцев // ЧИОНЛ. – 1896. – Кн. 10. – С. 3.

31. Лебединцев П. Г. О древностях Софийского храма в Киеве / П. Г. Лебединцев // ЧИОНЛ. – 1879. – Кн. 1. – С. 274–275.

32. Лебединцев П. Г. Примечания к "Догадке" А. С. Павлова / П. Г. Лебединцев // ЧИОНЛ. – 1897. – Кн. 11. – С. 27.

33. Левицкий О. И. История одного древнего Волынского храма / О. И. Левицкий // ЧИОНЛ. – 1903. – Кн. 17. – С. 74–77.

34. Левицкий О. И. Луцкая старина / О. И. Левицкий // ЧИОНЛ. – 1891. – Кн. 5. – С. 54–90.

35. Левицкий О. И. Социание в южной Руси / О. И. Левицкий // ЧИОНЛ. – 1888. – Кн. 2. – С. 169.

36. Линниченко И. А. О браках русского княжеского дома с польским / И. А. Линниченко // ЧИОНЛ. – 1888. – Кн. 2. – С. 180–181.

37. Линниченко И. А. Об экономических и культурных отношениях Руси и Польши до половины XIV в. / И. А. Линниченко // ЧИОНЛ. – 1888. – Кн. 2. – С. 214.

38. Линниченко И. А. Юрий II, последний князь Малой Руси / И. А. Линниченко // ЧИОНЛ. – 1888. – Кн. 2. – С. 206–207.

39. Лобода А. М. Русские былины в их прошлом и настоящем / А. М. Лобода // ЧИОНЛ. – 1902. – Кн. 16. – С. 30–37.

40. Малышевский И. И. О брачных союзах древне-русских княжеских фамилий с иностранными владетельскими домами с X до половины XIII в. / И. И. Малышевский // ЧИОНЛ. – 1888. – Кн. 2. – С. 142.

41. Малышевский И. И. Об отечестве автора "Слова о полку Игореве" / И. И. Малышевский // ЧИОНЛ. – 1888. – Кн. 2. – С. 107.

42. Малышевский И. И. О церкви и иконе св. Богородицы под названием "Пирогощи" / И. И. Малышевский // ЧИОНЛ. – 1891. – Кн. 5. – С. 113–133.

43. Малышевский И. И. Русские известия о евреях в Киеве и в южной Руси в X–XII вв. / И. И. Малышевский // ЧИОНЛ. – 1888. – Кн. 2. – С. 20–24, 49–53.

44. Медалиева О. З. Роль університетських історичних наукових товариств України в українському національному відродженні (остатня третина XIX ст. – 1917 р.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / О. З. Медалиева. – Черкаси, 2005. – 20 с.

45. Наріжний С. Історичне Товариство Нестора Літописця в Києві / С. Наріжний // Український історик. – 1975. – № 1–2. – С. 29–44; № 3–4. – С. 43–60; 1976. – № 1–4. – С. 57–70.

46. Науменко В. П. По поводу столетия открытия "Слова о полку Игореве" / В. П. Науменко // ЧИОНЛ. – 1896. – Кн. 10. – С. 45.

47. Науменко Н. П. Хронограф южно-русского извода / Н. П. Науменко // ЧИОНЛ. – 1888. – Кн. 2. – С. 230–234.

48. Нестроев А. И. Историческое общество летописца Нестора в Киеве (1873–1890) / А. И. Нестроев // Историческое обозрение. – 1891. – Т. 2. – С. 114–132.

49. Павлов А. С. Догадка о происхождении древне-русского предания, которое называет первого русского митрополита Михаилом Сирином / А. С. Павлов // ЧИОНЛ. – 1897. – Кн. 11. – С. 22–27.

50. Павлуцкий Г. Г. Изображение храма в древнейших южно-русских миниатюрах / Г. Г. Павлуцкий // ЧИОНЛ. – 1906. – Кн. 19. – С. 4–5.

51. Сецинский Е. I. Отчет об осмотре древностей в Подольской губернии летом 1901 г. / Е. I. Сецинский // ЧИОНЛ. – 1903. – Кн. 17. – С. 34–49.

52. Соболевский А. И. Археологические заметки / А. И. Соболевский // ЧИОНЛ. – 1892. – Кн. 6. – С. 1–2.

53. Соболевский А. И. В каком году было крещение Руси? / А. И. Соболевский // ЧИОНЛ. – 1889. – Кн. 3. – С. 4–5.

54. Соболевский А. И. Год крещения св. Владимира / А. И. Соболевский // ЧИОНЛ. – 1888. – Кн. 2. – С. 1–6.

55. Соболевский А. И. Две замечательные рукописи XIII в. / А. И. Соболевский // ЧИОНЛ. – 1897. – Кн. 12. – С. 3–11.

56. Соболевский А. И. Заметки о малоизвестных памятниках юго-западно-русского письма XVI–XVII вв. / А. И. Соболевский // ЧИОНЛ. – 1895. – Кн. 9. – С. 3–24.

57. Соболевский А. И. Как говорили в Киеве в XIV и XV в. / А. И. Соболевский // ЧИОНЛ. – 1888. – Кн. 2. – С. 215–223.

58. Стельмах С. П. Наукові товариства: між професіоналізацією і національною історичною культурою / С. П. Стельмах // Історична наука в Україні епохи класичного історизму (XIX – початок XX ст.) – К. : ВПЦ "Київський університет", 2005. – 377 с.

59. Стороженко А. В. О существовании в Киеве латинских храмов / А. В. Стороженко // ЧИОНЛ. – 1906. – Кн. 19. – С. 16.

60. Терновский Ф. А. О летописи Георгия Амартола / Ф. А. Терновский // ЧИОНЛ. – 1879. – Кн. 1. – С. 267–268.

61. Федорова Л. Д. Виникнення загальноукраїнських громадських форм охорони пам'яток історії та культури / Л. Д. Федорова // Київська старовина. – 2011. – № 1. – С. 65–86.

62. Федорова Л. Д. Київське товариство охорони пам'яток історії та мистецтва [Електронний ресурс] / Л. Д. Федорова // Енциклопедія історії України. – Т. 4: Ка-Ком. – К. : Наук. думка, 2007. – 528 с. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Kyivske_tov_tvo_okhorony_pamyatnykiv

63. Федорова Л. Д. Київське товариство старожитностей і мистецтва [Електронний ресурс] / Л. Д. Федорова // Енциклопедія історії України. – Т. 4: Ка-Ком. – К. : Наук. думка, 2007. – 528 с. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Kyivske_tov_tvo_starozhytnostey

64. Фортинский Ф. Я. Крещение князя Владимира и Руси по западным известиям / Ф. Я. Фортинский // ЧИОНЛ. – 1888. – Кн. 2. – С. 93–128.

65. Хрущов И. П. Сказание о Васильке Ростиславиче / И. П. Хрущов // ЧИОНЛ. – 1979. – Кн. 1. – С. 44–62.

66. Ясь О. В. Київська археографічна комісія [Електронний ресурс] / О. В. Ясь // Енциклопедія історії України. – Т. 4: Ка-Ком. – К. : Наук. думка, 2007. – 528 с. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Kyivska_arkh_komisiya

REFERENCES

- Antonovich, V. B. (1888). Neskol'ko dannykh o naselenii Kievskoy zemli v XVI v. [Some data about the population of the Kyiv land in 16th century]. *Chteniya v Istoricheskom Obshchestve Nestora-letopistsa (next – ChIONL)*, 2, 225–227.
- Bagaliy, D. I. (1888). "Slovo o polku Igoreve", kak literaturnyy pamyatnik Severskoy zemli ["The Tale of Igor's Campaign"] as a monument of literature from the Severia]. *ChIONL*, 2, 160–162.
- Berezhkov, M. N. (1888). Svyatoy Vladimir – stroitel' gorodov [St. Vladimir is a constructor of cities]. *ChIONL*, 2, 69–91.
- Vladimirov, P. V. (1890). Obzor yuzhno-russkikh i zapadno-russkikh pamyatnikov pis'mennosti ot XI do XVII st. [The review of Southern Ruthenian and Western Ruthenian monuments of literature from the 11th till 17th century]. *ChIONL*, 4, 101–103.
- Voronov, A. D. (1879). O latinskikh propovednikakh na Rusi Kievskoy v X i XI vekakh [On the Latin preachers at Kievan Rus in 10th and 11th century]. *ChIONL*, 1, 1–21.
- Golubovskiy, P. V. (1900). Sluzhba sv. muchenikam Borisu i Glebu v Ivanichskoy minee 1547–1579 gg. [The service for Ss. martyrs Boris and Gleb in the Ivanitsk Menaion]. *ChIONL*, 14, 125–164.
- Hryhorieva, T. F. (2007). Komitet iz doslidzhennia starozhytnosti u Kyievi [The Committee for research of antiquities in Kyiv]. In *Entsyklopedia istorii Ukrainy*, 4: Ka-Kom. Kyiv, Naukova dumka. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Komitet_starozhytnosti
- Gubyskiy, L. V. (2003). Research of the History of Russia in the Historical Society of Nestor-Chronicler. Manuscript. Kyiv.
- Dashkevich, N. P. (1889). Byliny ob Aleshe Popoviche i o tom, kak perevelis' bogatyri na svyatoy Rusi [The Byliny about Alyosha Popovich and why the bogatyrs vanished in Holy Rus]. *ChIONL*, 3, 1–62.
- Dashkevich, N. P. (1899). Istoricheskaya zapiska o vozniknovenii i deyatelnosti Istoricheskogo obshchestva Nestora-letopistsa po yanvar' 1898 g. [A historical note about the emergence and activity of the Historical Society of Nestor the Chronicler till January 1898]. *ChIONL*, 13, 17–98.
- Dashkevich, N. P. (1888). Neskol'ko dannykh iz istorii Kiev, Kievskoy zemli i Kievskikh istoricheskikh pamyatnikov v XIV–XV vv. [Some data from the history of Kiev, Kiev lands and Kiev historical monuments in 14th–15th century]. *ChIONL*, 2, 223–225.
- Dashkevich, N. P. (1888). Noveyshie domysly o Bolokhovskoy Bolokhovtsakh [The latest hypotheses about Bolokhov lands and people]. *ChIONL*, 2, 238.
- Dashkevich, N. P. (1888). O nachale snosheniy Danila Galitskogo s Rimom [On the beginning of Daniel of Galicia relationships with Rome]. *ChIONL*, 2, 180.
- Dashkevich, N. P. (1907). Opyt ukazaniya paralleley k "Plachu Yaroslavny" [The experience in indication of analogy to the "Cry of Yaroslavna"]. *ChIONL*, 20, 50–52.
- Dashkevich, N. P. (1899). Poslednie mneniya o proiskhozhdenii naseleniya i knyazey Bolokhovskoy zemli [The latest views about the origin of population and princes of Bolokhov lands]. *ChIONL*, 13, 146.
- Zhytetskiy, I. (1929). Zakhody kolo orhanizatsii istorichnoho tovarystva v Kyivi [Activities on the organizing of the historical society in Kyiv]. *Ukraina*, 32, 23–30.
- Zavitnevich, V. Z. (1889). Vozrazheniye na soobshcheniye A. I. Sobolevskogo [The remarks on the report of Alexej Sobolevskij]. *ChIONL*, 3, 5–9.
- Zavitnevich, V. Z. (1891). Zamok knyazya Semena Olek'ovicha i letopisnyy Gorodets pod Kievom [The castle of the prince Semen Olekovich and the letopis-mentioned-Gorodets near the Kiev]. *ChIONL*, 5, 134–141.
- Zavitnevich, V. Z. (1892). K voprosu ob imeni "Rus" [To the question of the name of "Rus"]. *ChIONL*, 6, 18–21.
- Ikonnikov, V. S. (1892). *Opyt russkoy istoriografii [Experience of the Russian historiography]*. Kiev.
- Kazmyrchuk, H. D. & Gubyskiy, L. V. (2001). Doslidzhennia movnoi situatsii v Ukraini chlenamy Istorychnoho tovarystva Nestora-litopystsia na mezhi XIX–XX st. [Research on the linguistic situation in Ukraine by the members of the Historical Society of Nestor the Chronicler]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History*, 54, 18–23.
- Kovpanenko, Natalia. (2014). Studies of architectural and art heritage in the activities of the Nestor-the-Chronicler History Society (1900th years). *Ukraina XX st.: kultura, ideolohia, polityka*, 19, 257–271.
- Kolesnik, M. P. (1990). *Istoricheskoe obshchestvo Nestora-letopistsa. 1872–1931. (Istoriograficheskiy ocherk) [The Historical Society of Nestor the Chronicler. 1872–1931. Historiography review]*. Manuscript. Kyiv.
- Kolesnyk, M. P. (1995). Istorychne tovarystvo Nestora-litopystsia ta yoho vklad u rozvytok istorichnoi nauky v Ukraini [The Historical Society of

Nestor the Chronicler and its contribution to the development of the historical science in Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, 28–37.

25. Kruhlova, L. B. (2011). Opovidni dzherela relihiinoho zmistu na storinkakh naukovooho chasopysu Istorychnoho tovarystva Nestora-litopystsia [The narrative sources with the religious content on pages of the journal of The Historical Society of Nestor the Chronicler]. *Ethnic History of European Nations*, 34, 128–138. Retrieved from <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2011/34/articles/18.pdf>

26. Kruglova, L. B. (2009). *The publication of the history of Ukraine sources in the historical journal "Readings in the Historical Society of Chronicler Nestor" (1879–1914)*. Manuscript. Kyiv.

27. Kulakovskiy, Yu. A. (1906). Novaya teoriya proiskhozhdeniya "Rusi" [The new theory about the origin of "Rus"]. *ChIONL*, 19, 68–69.

28. Lashkarev, P. A. (1879). O drevnikh kievskikh postroykakh [On the ancient Kyiv buildings]. *ChIONL*, 1, 266–267.

29. Lebedintsev, P. G. (1879). Dmitrievskiy monastyr', ustroenny v Kieve vel. kn. Izyaslavom Yaroslavichem, ego sud'ba i mestnost' [The Dmitrievskiy monastery, which was founded in Kiev by the Grand Prince Izyaslav Yaroslavich, its destiny and place]. *ChIONL*, 1, 28–36.

30. Lebedintsev, P. G. (1896). K voprosu o kievskom mitropolite XII v. Mikhaile [To the question about the Kiev metropolitan from 12th c. Mikhail]. *ChIONL*, 10, 3.

31. Lebedintsev, P. G. (1879). O drevnostyakh Sofiyskogo khrama v Kieve [On the antiquities of the Sofia Church in Kiev]. *ChIONL*, 1, 274–275.

32. Lebedintsev, P. G. (1897). Primechaniya k "Dogadke" A. S. Pavlova [Remarks to the "Conjecture" of A. S. Pavlov]. *ChIONL*, 11, 27.

33. Levitskiy, O. I. (1903). Istoriya odnogo drevnego Volynskogo khrama [The history of one ancient church from Volhynia]. *ChIONL*, 17, 74–77.

34. Levitskiy, O. I. (1891). Lutsкая старина [Lutsk antiquity]. *ChIONL*, 5, 54–90.

35. Levitskiy, O. I. (1888). Sotsiniane v yuzhnoy Rusi [The Socinian in Southern Rus]. *ChIONL*, 2, 169.

36. Linnichenko, I. A. (1888). O brakakh russkogo knyazheskogo doma s pol'skim [On marriages between the Ruthenian and Polish princely families]. *ChIONL*, 2, 180–181.

37. Linnichenko, I. A. (1888). Ob ekonomicheskikh i kul'turnykh otnosheniyyakh Rusi i Pol'shi do poloviny XIV v. [On the economic and cultural relationship of Rus and Poland till the 14th c.]. *ChIONL*, 2, 214.

38. Linnichenko, I. A. (1888). Yuriy II, posledniy knyaz' Maloy Rusi [Yuri II, the last prince of the Little Rus]. *ChIONL*, 2, 206–207.

39. Loboda, A. M. (1902). Russkie byliny v ikh proshlom i nastoyashchem [The Ruthenian byliny in its past and present]. *ChIONL*, 16, 30–37.

40. Malyshevskiy, I. I. (1888). O brachnykh soyuzakh drevne-russkikh knyazheskiy familii s inostrannymi vlade'cheskimi domami s X do poloviny XIII v. [On the marriages of Rus princely families and foreign ruling families from 10th till second half of 13th c.]. *ChIONL*, 2, 142.

41. Malyshevskiy, I. I. (1888). Ob otechestve avtora "Slovo o polku igoreve" [On the motherland of the author of "The Tale of Igor's Campaign"]. *ChIONL*, 2, 107.

42. Malyshevskiy, I. I. (1891). O tserkvi i ikone sv. Bogoroditsi pod nazvaniem "Pirogoshchi" [On the church and icon of the Mother of God that was named Pyrogoshchi]. *ChIONL*, 5, 113–133.

43. Malyshevskiy, I. I. (1888). Russkie izvestiya o evreyakh v Kieve i v yuzhnoy Rusi v X–XII vv. [The Ruthenian reports about the Jews in Kiev and Southern Rus in 10th–12th century]. *ChIONL*, 2, 20–24 and 49–53.

44. Medalieva, O. Z. (2005). The role of university historic scientific societies of Ukraine in the Ukrainian national rebirth (the last third of the 19th century – 1917). Manuscript. Cherkasy.

45. Narizhnyi, S. (1975–1976). Istorychne tovarystvo Nestora Litopystsia v Kyievi [The Historical Society of Nestor the Chronicler in Kyiv]. *Ukrainskyi istoryk*. 1–2, 29–44; 3–4, 43–60; 1–4, 57–70.

46. Naumenko, V. P. (1896). Po povodu stoletiya otkrytiya "Slova o polku igoreve" [On the 100th anniversary of the finding of "The Tale of Igor's Campaign"]. *ChIONL*, 10, 45.

47. Naumenko, N. P. (1888). Khronograf yuzhno-russkago izvoda [The chronograph of the Southern Rus]. *ChIONL*, 2, 230–234.

48. Nestroev, A. I. (1891). Istoricheskoe obshchestvo letopistsa Nestora (1873–1890) [The Historical Society of Nestor the Chronicler in Kyiv (1873–1890)]. *Istoricheskoe obozrenie*, 2, 114–132.

49. Pavlov, A. S. (1897). Dogadka o proiskhozhdenii drevne-russkogo predaniya, kotoroe nazyvaet pervogo russkogo mitropolita Mikhailom Sirinom [The Conjecture about the origin of the Ruthenian story in which Mikhail Sirin was named as the first Ruthenian metropolitan]. *ChIONL*, 11, 22–27.

50. Pavlutskiy, G. G. (1906). Izobrazhenie khrama v drevneyshikh yuzhno-russkikh miniaturakh [The image of the church in the oldest Southern-Ruthenian miniatures]. *ChIONL*, 19, 4–5.

51. Setsinskiy, E. I. (1903). Otchet ob osmotre drevnostey v Podol'skoy gubernii letom 1901 g. [The report about the survey of the monuments at Podolia governorate in the Summer of 1901]. *ChIONL*, 17, 34–49.

52. Sobolevskiy, A. I. (1892). Arkheologicheskie zametki [Archeological notes]. *ChIONL*, 6, 1–2.

53. Sobolevskiy, A. I. (1889). V kakom godu bylo kreshchenie Rusi? [In what year was the baptism of Rus?]. *ChIONL*, 3, 4–5.

54. Sobolevskiy, A. I. (1888). God kreshcheniya sv. Vladimira [The year of the baptism of St. Vladimir]. *ChIONL*, 2, 1–6.

55. Sobolevskiy, A. I. (1897). Dve zamechatel'nye rukopisi XIII v. [Two great manuscripts from 13th century]. *ChIONL*, 12, 3–11.

56. Sobolevskiy, A. I. (1895). Zametki o malozvestnykh pamyatnikakh yugo-zapadno-russkogo pis'ma XVI–XVII vv. [Notes about the little-known monument of Southern-Western-Ruthenian literature from 16–17th century]. *ChIONL*, 9, 3–24.

57. Sobolevskiy, A. I. (1888). Kak govorili v Kieve v XIV i XV v. [How people spoke in Kiev in 14–15th century]. *ChIONL*, 2, 215–223.

58. Stelmakh, S. P. (2005). Naukovi tovarystva: mizh profesionalizatsiieiu i natsionalnoiu istorychnoiu kulturoiu [Scientific societies: between professionalization and national historical culture]. In *Istorychna nauka v Ukraini epokhy klasychnoho istoryzmu (XIX – poch. XX st.)* [Historical studies in Ukraine during the period of classical historizm (19th – early 20th century)]. Kyiv, VPC „Kyivskiy universytet“.

59. Storozhenko, A. V. (1906). O sushchestvovanii v Kieve latynskikh khramov [On Latin churches existing in Kyiv]. *ChIONL*, 19, 16.

60. Ternovskiy, F. A. (1879). O letopisi Georgiya Amartola [About George Hamartolos' chronicle]. *ChIONL*, 1, 267–268.

61. Fedorova, L. D. (2011). Vynyknennia zahalnoukrainskykh hromadskykh form okhorony pamiatok istorii ta kultury [The uprise of the all-Ukrainian social initiatives for the protection of historical and cultural monuments]. *Kyivska starovyna*, 1, 65–86.

62. Fedorova, L. D. (2007). Kyivske tovarystvo okhorony pamiatnykh starovyny ta mystetstva [Kyiv society for protection of the ancient monuments and artworks]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*, 4: Ka-Kom. Kyiv, Naukova dumka. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Kyivske_tov_tvo_okhorony_pamyatnykh

63. Fedorova, L. D. (2007). Kyivske tovarystvo starozhytnosti i mystetstva [Kyiv society of ancientness and arts]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*, 4: Ka-Kom. Kyiv, Naukova dumka. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Kyivske_tov_tvo_starozhytnosti

64. Fortinskiy, F. Ya. (1888). Kreshchenie knyazya Vladimira i Rusi po zapadnym izvestiyam [The baptism of the prince Vladimir and Rus according to Western accounts]. *ChIONL*, 2, 93–128.

65. Khrushchov, I. P. (1979). Skazanie o Vasil'ke Rostislaviche [The story about Vasylo Rostyslavych]. *ChIONL*, 1, 44–62.

66. Yas, O. V. (2007). Kyivska arkhеографічна комісія [Kyiv Archaeography Commission]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*, 4: Ka-Kom. Kyiv, Naukova dumka. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Kyivska_arkh_komisiya

Надійшла до редколегії 29.09.20

I. H. Adamska, PhD, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine

THE IMAGE OF MEDIEVAL UKRAINE'S CULTURE ON THE PAGES OF "CHTENIYA V ISTORICHESKOM OBSHCHESTVE NESTORA-LETOPISTSA"

The Historical Society of Nestor the Chronicler was one of the organizations in the second half of 19th – the first half of 20th century which researched the culture of Ukraine. Members of the society published their studies in various periodicals. Beginning from the year 1888 their annual journal "Chteniya v Istoricheskome obshchestve Nestora Letopistsa" appeared regularly.

The purpose of this article are to identify topics from the cultural history of the 10th -16th century which were of interest for the members of the society, as well as studies published by them on the journal pages. The other purpose is to systematize interpretations of problems of cultural history raised by the members, and to define the role which was given to the medieval culture in the development of this region by the above-mentioned researchers.

It was found, as a result of the study, that beginning from the second half of the 19th century the scholars increasingly turned to the topics predeceasing the Cossack period for emphasising the cultural originality of lands of Southern Ruthenia (Rus'). Researchers turned to the study of monuments of literature to discover local traditions and possible foreign influences. The identified borrowings were often interpreted that they had reflected the existing diversity of the language and culture. Yet there were also some attempts to prove a close connection with the culture of Northern Ruthenia (so called: "Great Russian" culture) on the basis of the established facts. On occasion of the 900th anniversary of the baptism of Ruthenia the researcher intensified their studies on the history of religions. The most attention was paid to the adoption of the Eastern Christianity by Eastern Slavs and the development of Orthodoxy in the area they inhabited. However, researchers were also interested in the history of the Roman Catholic Church, Judaism, Protestantism and their influence on the culture of the region. The members of the society discovered and

analysed landmarks from the Middle Ages and from the beginning of Early Modern times. Artworks from this period survived worst of all. The researchers studied sacral buildings, the interior decoration of temples, icons, as well as what were left from the secular architecture, including castles and fortifications. They also tried to identify distinctive elements of artistic development and possible foreign influences. In addition, cultural relations of Ruthenia with other countries were studied. The special attention was paid to the marriage unions, to the connection between economic and cultural interactions and to the religious factor of the relations between various states. The image of the culture of Middle Edges as an important period of Ukraine's cultural history was being created by publishing research results on the pages of the journal.

Key words: Culture of Ukraine, Middle Ages, The Historical Society of Nestor the Chronicler, historiography of the 19th century.

И. Г. Адамская, канд. ист. наук, ассист.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
ул. Владимирская, 60, г. Киев, 01033, Украина

ОБРАЗ КУЛЬТУРЫ УКРАИНЫ ПЕРИОДА СРЕДНЕВЕКОВЬЯ НА СТРАНИЦАХ "ЧТЕНИЙ В ИСТОРИЧЕСКОМ ОБЩЕСТВЕ НЕСТОРА ЛЕТОПИСЦА"

Историческое общество Нестора-летописца во второй половине XIX – первой половине XX в. занималось изучением истории и культуры Украины. С 1888 г. начал регулярно выходить журнал общества – "Чтения в Историческом Обществе Нестора Летописца". Цели статьи – выявление тем по истории культуры X–XVI вв., которые интересовали членов общества и выносились на страницы его журнала. Анализ тематики работ ученых, систематизация их оценок и интерпретаций проблем культуры дает возможность определить роль, которая отводилась учеными средневековой культуре украинских земель. При этом акцент ставится именно на определении комплекса тем по истории культуры, которые стали предметом исторического, а частично и общественно-политического дискурса второй половины XIX – начала XX вв. благодаря их рассмотрению на страницах сборника. Установлено, что со второй половины XIX в. ученые все чаще обращались к более давним, чем история козачества, темам, чтобы раскрыть культурную самобытность "южнорусских" земель, выявить местные традиции и определить иностранное влияние. Для этого исследователи обращались к изучению памятников письменности и литературных произведений, проводили исследования по истории религий, выявляли и анализировали памятники искусства средневекового периода и начального периода раннего Нового времени, изучали международные культурные связи Руси.

Ключевые слова: культура Украины, Средневековье, Историческое общество Нестора Летописца, историография XIX в.

УДК 14:327(063)

Т. А. Бевз, д-р іст. наук, проф.
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса НАН України,
вул. Генерала Алмазова, 8, м. Київ, 01011, Україна
bevzta@bigmir.net

ЦІННОСТІ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ

Закцентовано увагу на цінностях як основі усвідомленого вибору. Цінності визначають майбутнє, обумовлюють єдність, згуртованість суспільства та самоідентифікацію особистості. Цінності виробляються, розповсюджуються елітами і сприймаються різними соціальними групами. Регіональна політична еліта – це певна група зі своєрідною корпоративною самосвідомістю, власною незалежною системою цінностей, які закріплюються за допомогою певних зовнішніх атрибутів, системою відбору нових членів.

Регіональна політична еліта є творцем цінностей і смислів у політиці регіону та відіграла значну роль у формуванні ціннісних орієнтацій, ідеологічних уподобань, поглядів і установок на будь-які політичні події, явища і процеси.

Політика регіональної ідентичності обумовлена культурою регіональних еліт, їхніми уявленнями про минуле і майбутнє регіону, країни. Адаже історична пам'ять – важливий елемент національної самоідентичності. Базовим чинником для регіональної політичної еліти Сумщини у процесах актуалізації регіональних ідентичностей була символічна репрезентація минулого, насамперед історії регіону.

Ключові слова: цінності, ідентичності, еліта, регіональна еліта, маркери ідентичності, Сумщина.

Постановка проблеми. Цінності – це основа усвідомленого вибору, вони визначають майбутнє, обумовлюють єдність, згуртованість суспільства та самоідентифікацію особистості. Політичні цінності можна розглядати як суспільні ідеали, базові орієнтири політичного розвитку, головні творчі чинники символічного капіталу в політиці, регулятори вибору засобів досягнення цілей. Цінності і культура є чинниками, які визначають вектор розвитку суспільства, вони породжують певні властивості інститутів та поведінку управлінців. Важливою характеристикою еліт, яка визначає відмінності між ними, є ціннісний консенсус, який передбачає взаємну злагоду щодо "норм політичного поведінки і цінностей існуючих державних інститутів" [29, с. 24].

Цінності виробляються, розповсюджуються елітами і сприймаються різними соціальними групами. Еліта виступає виразником інтересів всього населення, хоча це не означає, що цінності еліти відповідають цінностям інших соціальних груп. Доречним буде акцентувати увагу на відмінності тих цінностей, якими керуються представники політичної еліти в своїй практичній діяльності, і тих цінностей, які декларуються елітою в якості основних. Цей вид цінностей певною мірою є штучним, оскільки служить легітимізації політичної еліти

в очах суспільства. Актори, наділені символічною владою, звертаються до "ідентичності" як засобу групової мобілізації для досягнення своїх політичних цілей. У процесі формування ідентичності пріоритетну роль відіграють соціальні взаємодії, а також історія (суспільна пам'ять, політична практика), культура (цінності, світогляд), дискурс (знання, інформація). Потреба певної системи цінностей є надто важливою для еліти, виступаючи також фундаментом, чи смислотворючим компонентом, ідентичностей.

Аналіз досліджень і публікацій. Упродовж XIX–XX ст. формувалася теорія цінностей. До ключових статей варто віднести В. Віндельбанда, В. Дільтея, Р. Інглхарта, О. Крауса, Г. Лотце, А. Маслоу, Г. Мюнстерберга, Ф. Ніцше, Е. Тоффлера, Е. Трьольера, М. Гайдеггера, Ш. Шварца та інших. В. Дільтей стверджував, що життєва цінність – це те, чим ми користуємося для досягнення почуття задоволення [7, с. 128]. Цінною для нашого дослідження була позиція Е. Тоффлера, який стверджував, що перед людством відкриті сьогодні багаті і різноманітні можливості подальшого розвитку, "але яке майбутнє воно вибере, буде залежати, зокрема і в кінцевому рахунку, від цінностей, які визначають процес прийняття ним рішень. А це буде